

COHORS I BRACARAUGVSTANORVM

DE

GÉZA BAKÓ

Problema monumentelor privitoare la activitatea cohorței I Bracaraugustanorum în provinciile Moesia Inferior și Dacia Inferior a constituit obiectul multor dispute¹.

O cărămidă ștampilată cu sigla *COHIBRAC* a fost semnalată din castrul de la Brețcu (jud. Covasna) încă de B. Orbán, care o atribuia, conform lecturii propuse de C. Torma, unității *Cohors I Bracaraugustanorum*². Ulterior au mai apărut în același castru și alte tegule ștampilate cu siglele *COHIBRAC* (scrisă și invers), *COHBRAC* și *COHIBR*, puse de cercetători în unanimitate pe seama cohorței I Bracaraugustanorum³. Cu ocazia săpăturilor arheologice din anul 1973 s-a descoperit și în castrul de la Boroșneu Mare (jud. Covasna) fragmentul unei cărămizi cu ștampila [*C*] *OHIBRAC*, lecturată *COH(ors) I BRAC (araugustanorum)*⁴.

La Slăveni (jud. Olt), în ruinele băilor militare romane și la nord de pretoriul castrului, s-au găsit țigle ștampilate cu sigla *CIB* (scrisă invers), aparținătoare primei faze de construcții⁵. Aceste țigle ștampilate au fost atribuite fie cohorței I Bracaraugustanorum⁶, fie cohorței I Brittonum (sau Brittanica)⁷. Este drept că abrevierea uzitată la Slăveni diferă de cele ale ștampilelor tegulare de la Brețcu și Boroșneu Mare⁸, dar acest lucru nu constituie un factor hotărâtor. Ca exemplu amintim că la Feldioara-Făgăraș (jud. Brașov) *Cohors II Flavia Numidarum* a lăsat tegule ștampilate cu siglele *CN* (pe țigle), *COHNV MID* și *COHNV MANT* (ambele pe cărămizi)⁹. De asemenea, *Ala I Asturum* folosea la Hoghiz (jud. Brașov) siglele *ALAS* (scrisă invers) și *AIA*¹⁰. În consecință, abrevierea

¹ Privitor la istoricul unității: W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliärformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 97–100; B. Gerov, *Kilo*, 37, 1959, p. 204–205.

² B. Orbán, *A Székelyföld leírása*, 3, Pesta, 1869, p. 124 (probabil din cauza unei erori de tipar numele unității apare în forma *Cohors I Bracaraugusteorum*).

³ C. Gooss, *AVSL*, 13, 1876, p. 266; *CIL*, III, 8 074, 9; G. Téglás, *Erdélyi Múzeum*, 19, 1902, p. 95; Á. Buday, *DolgCluj*, 7, 1916, p. 13 fig. a–b, p. 14 fig. c–d; J. Szellágyi, *DissPann*, Seria 2, 21, 1946, Tab. XVII/255–256 (cea de-a doua este de fapt scrisă de la dreapta la stânga, însă din cauza unei erori intervenite cu ocazia paginării s-a publicat în poziție inversă).

⁴ Z. Székely, *SCIVA*, 26, 1975, 3, p. 344 și fig. 2/3.

⁵ D. Tudor, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 358 fig. 1/8; idem, *OR*³, p. 101–102 și p. 539 nr. 459; Gr. Florescu, Constantin C. Petolescu, *IDR*, II, București, 1977, p. 209 (527).

⁶ D. Tudor, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 359; idem, *OR*³, p. 102.

⁷ Idem, *OR*⁴, p. 332. Staționarea cohorței I Bracaraugustanorum la Slăveni a fost contestată și de I. I. Russu, *SCIV*, 23, 1972, 1, p. 68 (23).

⁸ M. Zahariade, *SCIVA*, 28, 1977, 2, p. 263.

⁹ Ioan I. Pop, *SCIVA*, 26, 1975, 2, p. 290 fig. 1; Ioan I. Pop, N. Gudea, *Cumidava*, 8, 1974–1975 (apărută în 1977), p. 43 și p. 51 fig. 7, p. 52 fig. 7a (foto).

¹⁰ *CIL*, III, 1 633, 11 și 8 074, 1a–b.

deosebită nu ar fi un impediment în privința atribuirii pieselor de la Slăveni cohorței I Bracaraugustanorum. Tot atât de plauzibilă este însă, pe de altă parte, și apartenența acestor tegule ștampilate la cohorta I Augusta Nervia Pacensis Brittonum milliaria ¹¹, menționată în diploma militară a provinciei Dacia Inferior din anul 140 ¹².

În ceea ce privește data transferării cohorței I Bracaraugustanorum la nord de Dunăre și a stabilirii ei în castrul de la Brețcu s-au emis diferite ipoteze.

Avându-se în vedere diploma militară din 2 aprilie 134 a provinciei Moesia Inferior, care menționează, printre altele, o unitate auxiliară identificată cu *Cohors I Bracaraugustanorum*, s-a susținut, încă mai demult, că această trupă a fost transferată în Dacia după anul 134¹³. Ca urmare s-a conchis că în castrul de la Brețcu prima trupă auxiliară ar fi fost *Cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata*, iar *Cohors I Bracaraugustanorum* a sosit aici mai târziu ¹⁴. Unii credeau însă că unitatea *Cohors I Bracaraugustanorum* a staționat la Brețcu înainte de anul 134, dată la care apare „din nou” în provincia Moesia Inferior ¹⁵. În fine, după o altă părere ar fi existat două trupe auxiliare numite deopotrivă *Cohors I Bracaraugustanorum*, dintre care una staționa, pe la anul 134, în Moesia Inferior, iar alta se afla, în același timp, în provincia Dacia Inferior ¹⁶.

Descoperirea și publicarea diplomei militare din 13 decembrie 140 a impus însă unele modificări în legătură cu istoricul cohorței I Bracaraugustanorum ¹⁷. Bunăoară, din această diplomă militară rezultă că pe la anul 140 *Cohors I Bracaraugustanorum* se afla la nord de Dunăre și aparținea provinciei Dacia Inferior.

Cu ocazia publicării diplomei militare din anul 140, a provinciei Dacia Inferior, Boris Gerov a revizuit și problema trupei auxiliare de care ne ocupăm, ajungând la concluzia că în diplomele militare ale provinciei Moesia Inferior sînt menționate de fapt două unități auxiliare cu numele parțial asemănător : *Cohors I Bracaraugustanorum* și *Cohors I Bracarum* sau *Bracarorum* ¹⁸.

Firește, diploma militară de la Palamarca nu rezolvă datarea mai exactă a transferării cohorței I Bracaraugustanorum la nord de Dunăre, această problemă constituind încă subiectul unor discuții ¹⁹.

Privitor la rezolvarea problemei menționate greutatea constă tocmai în faptul că existau două unități auxiliare cu denumirea parțial asemănă-

¹¹ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 69 (28).

¹² idem, IDR, I, București, 1975, p. 109.

¹³ C. Gooss, *op. cit.*, p. 266 (credea că trupa a sosit în Dacia împreună cu *Legio V Macedonica*); J. Jung, *Fasten der Provinz Dacien*, Innsbruck, 1894, p. 57.

¹⁴ Á. Buday, *op. cit.*, p. 15–16, 25–26.

¹⁵ W. Wagner, *op. cit.*, p. 99; M. Macrea și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 295 și nota 14; Z. Székely, *Cumidava*, 4, 1970, p. 50.

¹⁶ RE, IV (1900), col. 255 (C. Cichorius).

¹⁷ B. Gerov, *op. cit.*, p. 196–210; I. I. Russu, IDR, I, București, 1975, p. 108–112.

¹⁸ B. Gerov, *op. cit.*, p. 204–205.

¹⁹ M. Zahariade, *op. cit.*, p. 262–264.

toare, anume *Cohors I Bracaraugustanorum* și *Cohors I Bracarum* sau *Bracarorum*, iar numele lor abreviat este uneori dificil de interpretat cu certitudine ²⁰.

Examinând inscripțiile litice și diplomele militare observăm că denumirea coortei I Bracaraugustanorum apare în următoarele forme: În inscripția votivă pusă de Tiberius Claudius la *Narona* (Dalmația): *COH. I/BRACAR. AVGVST* ²¹. În inscripția de la *Caesarea* (Mauretania) P. Aelius Marcianus este menționat ca *PRAEF COH I AVGVSTAE/BRACARVM* ²². Într-o diplomă militară din anul 99 a provinciei Moesia Inferior: *I. BRACAR. AVGVSTANORVM* ²³. În diploma militară emisă *ante* 114 a provinciei Moesia Inferior: *I BRACARA [VGVSTAN] OR* ²⁴. În diploma militară din 13 decembrie 140 a provinciei Dacia Inferior: *I BRACAVG* ²⁵.

Din cele prezentate rezultă în mod cert că în diplomele militare din 99 și *ante* 114 avem de-a face cu *Cohors I Bracaraugustanorum*, care pe vremea aceea aparținea, deci, provinciei Moesia Inferior. De asemenea, și în diploma militară din anul 140 a provinciei Dacia Inferior este vorba de aceeași unitate.

În diploma militară din anul 134 a provinciei Moesia Inferior apare însă abrevierea *I BRACAR* ²⁶.

Luind în considerare tegulele cu sigla *COHIBRAC* de la Brețcu și Boroșneu Mare, nu ar părea imposibil ca în diploma militară din anul 134 gravorul să fi omis, eventual pentru economisire de spațiu, a doua parte a denumirii *BRACAR AVGVSTANORVM* ²⁷. Totuși, pentru o diplomă militară acest lucru ar fi greu explicabil, deoarece cuvântul avea o semnificație precisă, arătând că este vorba de o trupă auxiliară recrutată nu de pe întreg teritoriul *conventus*-ului bracarilor, ci numai din zona centrului acestuia ²⁸.

Pentru lămurirea problemei trebuie să ținem seama și de diploma militară de la Brestovene, datată între anii 146—154 ²⁹. Această diplomă militară a provinciei Moesia Inferior conține, printre altele, denumirea abreviată a două coorte: *I BRAC* și *II BRACAVG* ³⁰.

Cea de-a doua unitate era *Cohors II Brac(ar)aug(ustanorum)*. Aceasta este atestată, împreună cu *Cohors II Flavia Numidarum*, de un epitaf

²⁰ B. Gerov, *op. cit.*, p. 204—205; M. Zahariade, *op. cit.*, p. 262—263.

²¹ CIL, III, 1 773.

²² CIL, VIII, 9 358 = ILS, 2 738. Unitatea a fost identificată cu *Cohors I Bracaraugustanorum*: RE, IV (1900), col. 255 (C. Cichorius); J. Jung, *op. cit.*, p. 114; W. Wagner, *op. cit.*, p. 99—100. Întrucît P. Aelius Marcianus era și comandant al unității *Numerus Illyricorum*, care se afla în Dacia Inferior și staționa, cel puțin pe vremea lui Antoninus Pius, în castrul de la Hoghiz (G. Bakó, SCIVA, 26, 1975, 1, p. 141—146; AnnÉp, 1974, 561), identificarea menționată este într-adevăr acceptabilă.

²³ CIL, XVI, 44.

²⁴ CIL, XVI, 58. Privitor la întregire a se vedea observația lui M. Zahariade, *op. cit.*, p. 263 nota 18.

²⁵ I. I. Russu, *op. cit.*, p. 109 și p. 110 fig. 36.

²⁶ CIL, XVI, 78.

²⁷ M. Zahariade, *op. cit.*, p. 263.

²⁸ *Ibidem*, p. 263.

²⁹ E. Doruțlu-Boilă, Dacia, N. S., 12, 1968, p. 398—399.

³⁰ *Ibidem*, p. 398 fig. 2.

descoperit la Šipka, pe teritoriul fostei provincii Tracia³¹. La începutul domniei lui Antoninus Pius *Cohors II Bracaraugustanorum* a fost transferată în Moesia Inferior³².

Întrucît *Cohors I Bracaraugustanorum* se afla, încă înainte de anul 140, în provincia Dacia Inferior, rămîne evident că unitatea cu numele prescurtat *I BRAC*, din diploma militară de la Brestovene, nu se poate identifica cu aceasta. În cazul diplomei militare de la Brestovene lectura *I BRAC (araugustanorum)* ar fi posibilă doar admitînd existența a două unități cu același nume, una staționînd în Moesia Inferior, iar alta în Dacia Inferior. În acest sens nu avem însă nici o dovadă.

Dealtfel, nu trebuie neglijat nici faptul că cele două trupe menționate în diploma militară de la Brestovene apar, în același document, cu denumirea abreviată în forme diferite. Rămîne deci neîndoielnic că este vorba de două unități cu denumirea oarecum deosebită, adică *Brac(ar)aug(ustanorum)* și *Brac(arum/arorum)*. Prin urmare, unitatea din diploma militară de la Brestovene, care ne interesează în acest studiu, trebuie să fi fost nu *Cohors I Brac(araugustanorum)*, ci *Cohors I Brac(arum/arorum)*.

Avînd în vedere cele arătate putem deci crede că și în diploma militară din anul 134 avem de-a face nu cu *Cohors I Bracar(augustanorum)*, ci cu *Cohors I Bracar(um/orum)*.

În concluzie, *Cohors I Bracaraugustanorum* este menționată printre trupele auxiliare ale provinciei Moesia Inferior numai în diplomele militare din 99 și ante 114, unitatea consemnată în diplomele din 134 și 146—154 fiind *Cohors I Bracarum* sau *Bracarorum*.

Precum se vede deci, în perioada de după încheierea războaielor de cucerire a Daciei *Cohors I Bracaraugustanorum* aparținea încă provinciei Moesia Inferior. În curînd, negreșit anterior anului 134, „dispare” însă din rîndurile trupelor auxiliare ale acestei provincii, fiind apoi în anul 140 menționată în Dacia Inferior.

Desigur, cele arătate nu rezolvă întru totul problema datei transferării acestei unități la nord de Dunăre. Se pune întrebarea dacă în perioada dintre anii 102—117 *Cohors I Bracaraugustanorum* se afla pe vechiul teritoriu moesic, fiind transferată la nord de Dunăre, eventual, cu prilejul luptelor din anii 117—118, ori staționa, încă de pe vremea războaielor de cucerire a Daciei, la nord de Dunăre, în regiunile anexate provinciei Moesia Inferior, fiind apoi cedată, în anul 119, provinciei Dacia Inferior³³.

³¹ G. Mihailov, IGB, III/2, 1 741 bis.

³² A. Aricescu, SCIV, 23, 1972, 4, p. 583 nota 17. Relativ la cele două trupe auxiliare menționate de epitaful de la Šipka trebuie să facem o precizare. Într-o lucrare am susținut că și *Cohors II Flavia Numidarum* ar fi fost transferată din Tracia în Moesia Inferior (G. Bakó, SCIVA, 28, 1977, 2, p. 205). În diploma militară de la Brestovene figurează însă numele cohorții I Flavia Numidarum. Confuzia se datorează faptului că gravorul a dezmembrat conjuncția *ET* dintre abrevierile *I BRAC* și *I FL NVMID*, lipind litera *T* de numărul de ordine al celei de-a doua unități. În consecință, trebuie să fi existat o singură trupă auxiliară cu denumirea *Cohors II Flavia Numidarum*, atestată în provincia Tracia și apoi în sud-estul Daciei Intracarpaticae, la Feldioara-Făgăraș.

³³ Este drept că în diploma militară din 22 martie 129 a provinciei Dacia Inferior nu apare *Cohors I Bracaraugustanorum* (CIL, XVI, 75; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 100). Acest lucru nu are însă nici o semnificație, deoarece diploma, ca dealtfel și cea din anul 140, menționează numai o parte a trupelor auxiliare ale provinciei Dacia Inferior, din care la data respectivă s-au făcut lăsări la vatră (I. I. Russu, *op. cit.*, p. 102).

Din cauza lipsei unor documente certe, în prezent nu putem da un răspuns întemeiat la întrebările puse mai sus. Astfel rămîne, deocamdată, o problemă deschisă și datarea apariției în sud-estul Daciei intracarpătice a cohortei I Bracaraugustanorum. De asemenea, rămîne sub semnul întrebării atribuirea tegulelor cu sigla *CIB* de la Slăveni.

COHORS I BRACARAVGVSTANORVM

ZUSAMMENFASSUNG

Mit dieser Arbeit nimmt der Verfasser an der Diskussion die Verlegung der *Cohors I Bracaraugustanorum* nördlich der Donau und zwar in das Castrum von Brețcu (Kreis Covasna) betreffend teil.

Aufgrund seiner Untersuchungen gelangt er zur Schlußfolgerung, daß in den Militärdiplomen der Provinz Moesia Inferior aus den Jahren 99 und vor 114 u. Zr. von der *Cohors I Bracaraugustanorum* die Rede ist, während es sich in denen aus 134 und 146—154 um die *Cohors I Bracarum* oder *Bracarorum* handelt.

Folglich wird betont, daß in der Zeit nach dem Abschluß der Kriege um die Eroberung Daziens *Cohors I Bracaraugustanorum* noch zur Provinz Moesia Inferior gehörte; aber kurze Zeit danach, gewiß vor dem Jahre 134 u.Zr., „verschwindet“ sie aus der Reihe der Hilfstruppen dieser Provinz.

Es ergibt sich die Frage, ob zwischen den Jahren 102 und 117 u.Zr. sich diese Einheit noch im alten moesischen Gebiet befand, oder ob sie schon im Norden der Donau stand, und zwar in den der Provinz Moesia Inferior angeschlossenen Gebieten.

Aus Mangel an sicheren Zeugnissen, kann auf diese Frage noch keine endgültige Antwort gegeben werden. Es bleibt also ein vorläufig offenes Problem, wann die *Cohors I Bracaraugustanorum* im Südosten von Siebenbürgen auftauchte, da die Zuweisung von Ziegeln mit dem Stempel *CIB* von Slăveni (Kreis Olt) fraglich ist.

